

УДК 821.161.2-3.09

МОТИВ БЛУДНОГО СИНА У ТВОРАХ ГАЛИНИ ПАГУТЯК

Ірина Біла

*Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара,
пр. Гагаріна, 72 / 914, м. Дніпропетровськ, 49050,
e-mail: okean-160@rambler.ru*

Розглянуто специфіку інтерпретації євангельської притчі про блудного сина в романах, повістях та оповіданнях Г. Пагутяк. Визначено концептуальність та функціональність її дефініцій у структуруванні метароманної природи творів письменниці.

Ключові слова: мотив, претекст, метароман, притча, трансформація.

Проза Галини Пагутяк самотутня не лише за тематикою, проблемами, характером їх художньо-образного втілення, а й за структуруванням тексту загалом, що свідчить про новий тип художньої прози – метароман (надтекстова єдність творів одного автора, об'єднаних ідейно-тематичним дискурсом, наявністю наскрізних героїв, автоалюзіями, інваріантним мотивом, що репродуковано в кожному окремому творі за своєрідності сюжетних ходів та розв'язок).

Одним із таких мотивів, що забезпечує метароманний зв'язок творів Г. Пагутяк, є мотив блудного сина, розгорнутий в оповіданнях “Вертеп”, “Потрапити в сад”, повісті “Гірчичне зерно”, романах “Господар”, “Компроміс”.

Незважаючи на посилену увагу літературознавців до творчості письменниці, що засвідчено численними інтерв'ю, які опубліковано за останній період на шпальтах друкованих та інтернет-видань, рецензіями (В. Агеєвої, І. Дзюби, О. Логвиненко, К. Ломазової, О. Мкртчян, Ю. Мушкетика, Р. Харчук та ін.), науковими працями (дисертацією А. Артюх, статтями Т. Вірченко, О. Галаєвої, Я. Голобородька, Т. Гребенюк, О. Карабьової, Н. Мельник та ін.), проблема художньої реалізації мотиву блудного сина у творах Г. Пагутяк залишається нерозв'язаною, що й зумовлює актуальність нашого дослідження. Нагальність її розгляду спричинена також вагомністю повтору цього мотиву як однієї з домінант поезики метароману.

Мета цього дослідження – аналіз специфіки реалізації мотиву блудного сина у творах Г. Пагутяк, його ролі у формуванні надтекстової єдності її доробку. Для досягнення поставленої мети розглянемо, по-перше, як інтерпретує письменниця євангельську притчу в романі “Господар”, порівнюючи з романом “Робінзон Крузо” Данієля Дефо, по-друге, – метатекстуальні зв'язки текстів повісті “Гірчичне зерно” та оповідання “Потрапити в сад”, по-третє, – мотив блудного сина в романі “Компроміс” та оповіданні “Вертеп”.

У романі “Господар” алюзія на Євангеліє від Луки виникає в описі картини Рембрандта “Повернення блудного сина”. Галина Пагутяк проектує біблійну притчу про

гріхопадіння сина та батьківське всепрощення на історію людства, яке покинуло напівзнищену війнами планету Земля. Крім того, у зображенні Сави в одній із частин роману “Господар” запозичено компоненти фабули роману “Робінзон Крузо”. Маємо справу з атрибутованою алюзією, оскільки в романі Г. Пагутяк згадано твір Д. Дефо: “Він [Сава] дочитає її сьогодні ввечері, дізнається, що ж трапилось з Робінзоном Крузо, чи повернувся той додому” [2, с. 57]. У листі від 5 березня 2010 року до автора цієї статті письменниця визнала, що саме роман англійського письменника надихнув її на створення свого оригінального тексту. Оскільки роман “Робінзон Крузо” деякі дослідники сприймають як варіацію на тему притчі про блудного сина [1, с. 12], то щодо роману “Господар” Г. Пагутяк можемо говорити і про опосередковане запозичення “вічного” сюжету.

Опосередковане використання євангельської притчі в сюжеті роману української письменниці зумовлює специфіку її інтерпретації. Зображуючи людину, яка прагне перетворити пустельну планету на квітучий сад, тобто переосмислюючи насамперед сюжет “Робінзона Крузо”, Г. Пагутяк ставить у центр сюжету роману образ, що не відповідає традиційному уявленню про блудного сина як бунтаря проти усталеного способу життя. Так, асоціативне співвіднесення Сава/Робінзон Крузо/блудний син, на перший погляд, мало би бути вказівкою на гріховність Сави перед батьками. Проте відсутність натяків на Савину непокірність матері спростовує таке враження. Тому доречно згадати думку голландського дослідника картини Рембрандта “Повернення блудного сина” Г. Нувена стосовно однієї з інтерпретацій відомого сюжету про те, що Ісус заради порятунку людства став блудним сином: “Він залишив дім Свого Небесного Батька, вирушив у далеку дорогу, віддав усе, що в нього було, і через розп’яття на хресті повернувся до Отця Свого. І здійснив Він це не як Син, що повстав проти Отця Свого, а як слухняний Син, посланий, щоб повернути додому всіх загублених дітей Господа” [Цит. за: 3]. Саме в такому контексті актуалізовано асоціативний зв’язок Сава/Ісус у романі “Господар”. Прагнення його героя оживити планету Селію та врятувати ласків від вимирання можна трактувати як намагання виправити помилки людства. Ця ідея автора спонукає до виникнення мотивів самопожертви та обраності, чого немає в романі Д. Дефо.

Про обраність героя “Господаря” свідить також його зовнішність: перша його характеристика (“через дев’ять місяців народився хлопчик з зеленими очима і ріжками, що нітрохи не псували ніжного личка” [2, с. 5]) всупереч авторському зауваженню виділяє його серед інших. Образ ріжок, що традиційно є символом мужності та плодovitості [4, с. 305], у тексті твору Г. Пагутяк маркує “інакшість” Сави, як і ім’я героя, натякає на його зв’язок зі світом природи (у південно-слов’янській міфології Сава – покровитель тварин). Водночас образ рогатих оприявнює біблійні алюзії в романі: художники Середньовіччя та Відродження іноді зображали Мойсея з рогами, що було спричинене вживанням у перекладі Біблії латиною слова “рогатий” в описі зовнішності вождя іудейського народу, який спускався зі скрижалями з гори Сінай. Зв’язок тексту “Господаря” з Біблією простежується неодноразово в зображенні життя Сави від народження й до смерті. Так екстраполяція образу Мойсея на образ Сави відображує семантику Сави, з одного боку, як носія таємного знання, людини, здатної змінити звичний стан речей, через що й увиразнюється мотив пошуку землі обітваної, з другого, – як пророка,

якого покинули його послідовники, що вияскравлюється через колізії втечі Анастаса та від'їзду інших дітей. У такому контексті історія Сави набуває нового змістового наповнення: "блудними" стають його нащадки, а герой співвідноситься з образом батька, який чекає на їхнє повернення.

Аналогічний образ Бога-батька як уособлення ідеї добра та всепрощення акцентовано в "маленькій" повісті Г. Пагутяк "Кіт з потонулого будинку", асоціативний зв'язок Бог/батько/захищеність простежується і в повісті "Спалене листя". В обох творах возз'єднання з Богом осмислюється як повернення блудних синів до батька.

Образ блудного сина зближує оповідання "Потрапити в сад" та повість "Гірчичне зерно". Ідентичність імен головних героїв, а також розповідь Грицька з "Гірчичного зерна" про свої "мандрівки" електричками екстраполюють історію Грицька з оповідання на сюжет повісті. Так між цими творами виникає метатекстуальний зв'язок: сюжет "Гірчичного зерна" (хоча і з певними змінами) розгортається як продовження історії Грицька з оповідання "Потрапити в сад". В обох творах головним є мотив відчуження людини від суспільства. Зреалізувавши його через образи головних героїв, автор надав біблійній притчі про блудного сина нового, відмінного від традиційного, змісту. В оповіданні мотив гріха та розплати за гріхи відсутній взагалі: Грицько кидає рідний дім через "чорну хворобу", отриману на війні. У повісті хоча й згадано про те, що герой випадково вбив людину, все-таки наголошено, що він поніс за це покарання. Блукання героїв осмислюється не як намагання спокутувати старі гріхи чи здобути нові, а як утеча від реалій жорстокого світу. Грицько, герой повісті, так і не знаходить спокою після повернення до старого батька, а Грицько, герой оповідання, так і не потрапляє до саду. Ці події скорельовані на тему приреченості людини на вічне блукання, на вічний пошук притулку. Образ блукальця, який прагне притулку і не знаходить його, є також і в інших творах Г. Пагутяк.

У романі "Компроміс" актуалізація євангельської притчі про блудного сина засвідчена насамперед оприявленням у тексті таких мотивів, як неприйняття героями способу життя батьків та їхнє бажання піти власним шляхом, шляхом завоювань та перемог, розчарування, нового погляду на себе та світ, прагнення знайти притулок від жорстокого світу. Зав'язкою розвитку мотиву блудного сина в романі "Компроміс" є усвідомлення героя, випускника педагогічного ВНЗ, вихідця зі села Петра Каначенка, про те, що він безпритульний, що розуміється насамперед як відсутність житла в місті. Його пошук притулку, відповідно, зводиться до спроб залишитися в Києві і не повертатися до села, що суперечить поглядам його батька, який вважає місто джерелом розпусти. Актуалізація опозиції місто/село вводить роман Г. Пагутяк у контекст української прози (В. Підмогильного, Є. Гуцала, В. Дрозда, Є. Пашковського та ін.), в якій відображено проблему соціалізації вихідця з села в місті. Не обминають теми входження у міський простір вихідця зі села і сучасні письменники. Наприклад, у творах Є. Пашковського "Свято" (1989) та "Бездня" (1992) актуалізовано мотив блукання та образ блукальця, безпритульність якого зумовлена передусім побутованням в апокаліптичному просторі міста, ознаками якого є розпушта, жадоба до наживи, відсутність людського в людині. Порятунком герой (Андрій Подорожній) вбачає в поверненні до традиційних цінностей, що сфокусовані в образі села. У романі "Компроміс" таке розуміння села відсутнє, натомість акцентовано на пошуках Петра Канавченка духовного притулку (уже після віднайдення притулку матеріального, яким є квартира), що на сюжетному рівні роз-

горнуто через репрезентацію намагань героя подолати самотність, зустрітися з Марією, образ якої у творі є уособленням чистоти та високої духовності.

Опозиція беззахисна людина/жорстокий світ є ключовою в розгортанні мотиву блудного сина та в оповіданні Г. Пагутяк “Вертеп”. Як і в романі “Компроміс”, у центрі його сюжету – персонаж, який не відчуває себе щасливим серед ненависті й байдужості. В оповіданні “Вертеп” в активній позиції мотив самотності, що розгортається як вияв усвідомлення самотності героїні та її реакції на нещасливу долю. Образ дому асоціативно зорієнтований на відчуття захищеності й спокою, що відзначено й на рівні хронотопу зображених подій: Святвечора, що символізує народження нового життя. З цим пов’язане відродження героїні, яке маркує настанова на розрив стосунків з чоловіком: “Сиділа за столом, заставленим наїдками, і думала про те, що колись без крику й плачу візьме Ігорка і приїде сюди назавсім” [5, с. 146]. Повернення жінки з міста до села актуалізує думку про можливість віднайти щастя в рідному домі.

Отже, мотив блудного сина, послідовно інтерпретований у низці творів Г. Пагутяк, зумовлює цільність її прози як надтекстової єдності – метароман. У романі “Господар” опосередковано акцентовано євангельський претекст до подальшої його інтерпретації відповідно до завдання, яке ставить автор: на перший план виступає образ людини, що не відповідає традиційному уявленню про блудного сина як бунтаря проти усталених (батьківських) норм, й асоціюється з образами Ісуса Христа, що увиразнює мотиви саможертвості та обраності, та Мойсея, пророка, якого покинули послідовники. У контексті останнього історія Сави набуває нового змістового наповнення: “блудними” стають його нащадки, сам герой співвідноситься з образом батька, який чекає на їх повернення. Образ блудного сина увиразнює метатекстуальний зв’язок між оповіданням “Потрапити в сад” та повістю “Гірчичне зерно”. Блукання героїв осмислюються не як намагання спокутувати старі гріхи чи здобути нові, а як утеча від реалій жорстокого світу, вічний пошук притулку. Аналогічно потрактовано мотив блудного сина і в романі “Компроміс” та оповіданні “Вертеп”.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Атарова К. Н. Секреты простоты / К. Н. Атарова // Дефо Д. Робинзон Крузо : [составление, вступительная статья, комментарий К.Н. Атаровой] / Даниель Дефо. – М. : Высшая школа, 1990. – С. 3–15.*
2. *Пагутяк Г. Господар : [фантастичний роман] // Пагутяк Г. Господар : [фантастичний роман, повість-балада] / Галина Пагутяк. – К. : Радянський письменник, 1986. – С. 4–160.*
3. *Пшенико Н. Возвращение блудного сына. Библия Рембрандта : [Електронний ресурс] / Надежда Пшенико // Вода живая. – 2008. – № 2. – Режим доступу до статті: http://www.religare.ru/2_51199.html*
4. *Тресиддер Дж. Словарь символов / Дж. Тресиддер ; [пер. с англ. С. Палько]. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 1999. – 448 с.*
5. *Пагутяк Г. Вертеп : [оповідання] // Пагутяк Г. Потрапити в сад : [роман, оповідання] / Галина Пагутяк. – К. : Радянський письменник, 1989. – С. 144–147.*

Стаття надійшла до редколегії 22.10.2011

Прийнята до друку 02.11.2011

THE MOTIF OF “THE PRODIGAL SON” IN HALYNA PAHUTIAK’S WORKS

Iryna Bila

*Oles Honchar National University of Dnipropetrovsk,
72, Naharina Prospect, Dnipropetrovsk, 49010,
e-mail: okean-160@i.ua, okean-160@rambler.ru*

In the article the features of interpretation of Evangelic parable about a prodigal son in texts by H. Pahutiak are examined. It is well-proven that originally unfolded in H. Pahutiak’s novels, stories and short stories motif of “the prodigal son” predetermines metanovel connection of her works.

Key words: motif, pretext, metanovel, parable, transformation.

МОТИВ БЛУДНОГО СЫНА У ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ГАЛИНЫ ПАГУТЯК

Ирина Би́ла

*Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара,
пр. Гагарина, 72, г. Днепропетровск, 49010,
e-mail: okean-160@rambler.ru*

Рассмотрено специфику интерпретации евангельской притчи о блудном сыне в романах, повестях и рассказах Г. Пагутяк. Определена концептуальность и функциональность ее дефиниций в структуризации метароманной природы произведений писательницы.

Ключевые слова: мотив, претекст, метароман, притча, трансформация.